

Tražeci željeni odmor, a sada već izborna starica preživljava svoje rođenje

Nošen mirnom vodom vodenički točak se okretao lagano... Tu nema više gorostasni kanjona, ni besomučnih voda... Divlja reka se smirila,

Mirodrag Milošević asistent režije u filmu »Divlja reka«

na sastavcima Pive i Tare... Spremajući svoj završetak u nadržima Save svoje starije druge...

Ali to nije njen kraj...

JER...

ONA VEČNO UMIRE I VEČNO SE RADJA.

Mladi filmski reditelj Nikola Radošević iz Beograda završava ovih dana svoj deseti dokumentarni film. Njegovi poznatiji filmovi su: »Sevojna«, »Svetli putevi«, »Još jedno selo«, »Novkabel« i drugi. Zanimljivo je da za sve svoje filmove Radošević napisao i scenario. Sada, kako smo obavesteni ovaj mladi reditelj se priprema za svoj debi na igranom filmu (u zajednici sa Svetislavom Jesićem iz Novog Sada piše scenario za film »Pobuna u Elemiru«, čija će se radnja odvijati u Vojvodini).

Donosimo Radoševićev tekst iz njegovog poslednjeg filma »Divlja reka« koji upravo završava za studio film u Sarajevu.

Znam te bolje od svojih cipela
sa izlizanim potpeticama,
a koračala bih kroz oluju tvoje
prošlosti.

Možda bih našla nadu proleća
u sumornoj kori septembra!?
Možda bi već davno iskidana jedra
poletela novom snagom!

Tišina, čutanje, nemo je...

ARSENOV RADMILA

(Nastavak sa devete strane)

I ja slušam ove hrapave glasove. Sumadija-živice vode kolo. I moj glas postaje tanji kad kažem — živica. Zvonko pukne jezik kad izgovorim — čokot. Živica debelih i tankih reči. Ima tamnih glasova. Ima svetlih suglasnika.

Vukašin se nahnario pored puta.

Vukašin — to samo može bariton da izgovori.

Skinuo sam kapu.

A starac reče:

— Vukosava umre kao devojka. Ostala je nedirnuta.

Učuta starac.

Harmonikaš razveza. Mladić je otvorio usta da bi ga dalje čuo.

— Vozi za Čačak! — odahnua čovek u šubari.

Podjoše kola niz razlokani drum.

Šofer naredi pesmu, jer šofer je komandant autobusa: »Blago majci koja ima kćeri, njenu kuću čuvaju šoferi!«

A Vukašin ostade na mrtvoj straži. Dva čudna oka. Dva nakostrešena brka. Pored njega puška. A noge u stavu mirno. Pa kiše liju i zavijaju vetrovi,

spuštaju se mećave na selo. Vukašin stoji i doziva: »Stoj, postoj, putniče, namerniče, ovde leže kosti Vukašina Strajinića, pežaka II puka, I čete, III desetine, koji pogibe junačkom smrću na Bregalnici, tri noći nije iz rova izdijio, ništa ijo, ništa pijo, od gladi je još u maršu dva opanka u loncu skuvao i izijo, za sobom je ostavio vernu ljubav Vukosavu, neljubljenu, negrljenu, koja precrče od žalosti, ostavio stare roditelje i kuću da se na njoj celog veka crni barjak vije, ljubav svoju nije ni poljubio, samo je opanke na bode noge obuko, u grad se odvuko, a odatle ode vojska na granicu, prva borba na čuviku ne pogubi našu diku, druga borba u vrbiku, rana stiže našu diku, dve rane zadobijo, jedna peče više kuka, a od druge klonu ruka. Mlad je bijo pa je rane prebolijo. Al u trećem boju pade... To je bilo devetnaestog juna devet sto i trinaeste godine kad Srbija ratova s Bugarima... Spomenik pisao Vuk iz Zabrđja, sav u suzama, jer i njegova deca padoše na bojištu.«

BRANKO V. RADIČEVIĆ

„To što je svirepo -- život je sam“

„Raskid“ Miroslava Lalića, Narodna knjiga, Beograd 1955

Poniranje u prošlost znači ponirati u sebe, znači dizati naslage uspomena i zaborava, otkrivati u prošlosti i sebi ono što se nekada samo naslućivalo, znači u izvesnom smislu vredjati sebe kroz suočavanje onoga Juče sa ovim Danas, a ovih sa onima hladnim Sutra. Mora da ovo uskovitlano Danas boli, kada kroz suočavanje sa onim Juče čovek uživa u vredjanju sebe, kada u njemu oseća nasladu, i kada nemilosrdno gazi po svemu onome što je prošlo. „Raskid“ je jedno surovo čeprkanje Lalićevo po sopstvenim dubokim ranama, na površini kojih se jedva uhvatila ružičastosa skrpa zaborava. Ako narod, kao i priroda, nema milosti prema pobedjenome, zašto je autor ove knjige toliko svirepo prema čoveku koji po, kao zebra danima ispruganoj, prošlosti gmiže i kome se, kako pisac kaže, ponekad pričinjava da zna šta hoće. Možda što mu se učinilo da je život oličenje svireposti.

Niko Doselić, kome je Lalić na mrtšava, pogurena ledja natovarivši svoje surovo životno iskustvo, jedno ogromno krvavo, breme bola i poniženja, povučen u sebe, nepoverljiv prema svemu i svima, koji pred kraj svoga života još uvek pita sebe kao nekada veliki apostol i nevernik Dostojevski: „Može li se u ljude poverovati?“, bez nade u dobro, bez ikoga što bi ga za ovaj svet vezalo, što bi ga na onaj zvalo, tetura se od poniženja do bola, od života do smrti, uništen udarcima života i smrtnim žrvnjem sudbine. On neprekidno teži ka smrti, ali i ka revanšu onima koji su ga u zavičajnim brdima ostavili samoga i time ga gurnuli u poniženje predaje neprijatelju. Vukla ga je neka magična snaga jedinog svetlog žiži u njegovom životu Minju Zataricu. Možda je u košmaru lutajući kroz sebe i svoju uskovitlanu i uznemirenu savest kroz Minju Zataricu htio da pokaže i sebi i onima kojima je mislio da se sveti da je ostao čist od izdaje i svega onoga što ona sa sobom nosi. To je jedino što ga je tako dugo zadržavalo da se ne zagnjuri u beskraje dubine smrti. Stotinu je puta mogao poginuti i izvršiti samoubistvo, ali misao na to da treba da pokaže i sebi i drugima da je i pored predaje neprijatelju ostao čovek i da za tu predaju on nije kriv, držala ga je na beskraju oštrog ivica između života i smrti, na bodežima poniženja i srama. Niko Doselić je proveden od predaje neprijatelju u Crnoj Gori i potucanja po zatvorima u zavičaju, kroz Sajmište u Beogradu, kroz koncentracioni logor u Solunu do bekstva u grčke partizane, kroz najnakaznije i najužasnije životne okolnosti koje surovo sišu iz čoveka sve životne sokove i od njega stvaraju običnu mrlju koju sive pahuljice beskrajnog niza dana brzo zatrpaju. To su okolnosti koje besomučno i neumoljivo uništavaju u čoveku čoveka i krše dostojanstvo, jedino što mu je posle slobode ostalo. Bez toga čovek prestaje biti ono što jeste i postaje ono što je u pradašnjima bio, postaje jedinka u čoporu. Najnakaznije što može u životu da izmisli čovek, čak i ono iz antičkog

podzemlja i hrišćanskog pakla, pratilo je Nika Doselića od predaje neprijatelju do bekstva u grčke partizane, pa čak i do smrti. Jer oružje u njegovim rukama i krv onih koje je on ubijao za to da bi sprala sram i poniženje sa njega nisu uspele da spasu izgubljeno dostojanstvo i sreću. Niko Doselić, umire, ali sve ono što ga je bolelo ostalo je van korica knjige — nije umrlo s njim.

Svih tristadeset stranica ove knjige bole, peku istinom i neposrednošću doživljaja. Lalić je u Niku Doseliću dao sebe, dao ono što je on neposredno u internaciji i u onome što se pre nje zbiljo doživelo. Ta neposrednost doživljaja upravo i peče. Lalić je očigledno svojim plahovitim brdjanskim temperamentom htio da se sa nekim za nešto obračuna. Otuda cela knjiga deluje kao skup usijanih djuladi bačenih u neprijateljski rov. Lalić je i ovom knjigom kao i Svađbom i Zlim proljećem pokazao da mu je isključivi stvaralački potencijal sopstveno životno iskustvo, koje je ogromno i koje u sebi sadrži zbir više ljudskih sudbina. Koliko lični doživljaji, lična patnja, lična autorova sudbina deluju sveže i neposredno svojom autentičnošću, toliko sputavaju pisca da od te svoje patnje i sudbine stvori pravo umetničko delo. Raskid je na sredini između istoriskog dokumenta i umetničkog dela. Raskid je literarna polupreradjevina. I to upravo zbog toga što je lični doživljaj toliko dubok, toliko snažan da autor i pored sve snage svoga talenta nije bio u stanju da to lično uzdigne do opšteg, nije bio u stanju da taj lični doživljaj objektivizira do te mere da izgubi obeležja istoriskog dokumenta u najbukevalnijem smislu reči. Laliću je, pored toga što je ostao na terenu ličnog doživljaja, smetalo da stvori pravo umetničko delo i to što je kroz celo delo sa nekim izmirivao nekakve stare račune. Upravo ga je to još čvršće vezivalo za teren ličnog tako da nije bio u stanju da ga se, izuzev možda na trenutke, oslobodi kroz čitavo delo.

Zbog svega ovoga teško bi bilo odgovoriti na pitanje kome rodu pripada ovo delo. To je i lična lirski ispovest, i hronika, i subjektivno preživljavanje događaja, i istoriski dokument, — samo nije roman. Tu nema široke epske kompozicije, nema ni one spoljne umetničke mirnoće, koja uvek u sebi krije unutrašnju uznemirenost, nema ni stožerne ličnosti koja bi nosila radnju i bila toliko snažna da nitima svog unutrašnjeg života bude povezana sa većim brojem ljudi, a preko njih i sa životom uopšte. Niko Doselić je suviše zauzet sobom da bi imao nešto više zajedničko sa ljudima oko sebe sem toga da se sa njima našao, po logici istorijskih imperativa, na grebenu jedne kataklizme. Da li je to dovoljno pa da Doselić bude oličenje niza ljudskih sudbina? Ovako je ostao jedan između mnogih. Šta više, Lalić je bio suviše zauzet Doselićem tako da nije video život u višem stepenu njegove složenosti: u toj beskrajno širokoj i dubokoj reci bola i

poniženja on nije video i one ljude u kojima je ostalo netaknuto sve ono čime se najbolji predstavnici naše vrste odlikuju i što čini čoveka svešču ove planete. Nije li time i osnovna ideja dela dovela u pitanje njegovu umetničku vrednost? Po svemu tome Raskid nije roman. Ostao je ipak hronika koja na trenutke, naročito u početku knjige, ima sve osobine snažne literarne obrade da bi kasnije bila obično hroničarsko redjanje događaja, ljuta polemika ili lirski monolog.

Lalić je, međutim, u ovoj knjizi pokazao i najbolje kvalitete svoje proze. Veštom rukom umetnika u nekoliko kratkih poteza on otkriva suštinu predmeta a kome piše, otkriva jedan svet, živ, pun dinamike narastanja i propadanja. Evo kako izgledaju Crnogorci u koncentracionom logoru: „Po zemlji tetura gladno ljudstvo, u dronjeima, na dugim nogama što su se strahovito istanjile. Ona dinarska lepota što su je dovde donijeli — satrla se i polomila. Od nje su ostale samo nesrazmjerne ogromnih stopala i povijenih skeleta. To je opterećeno krupnim rebrićima i natovareno lopaticama. Glave, sasušene i smanjene, teško se drže na ispalim vratnim pršljenovima. Lica su postala oštra i kriva, kao bradve, s kukastim nosinama i praznim očima iz kojih zija glad.“ Takvih mesta je puna ova knjiga. Lalić je izvanredno ovlađao izrazom, sve mu polazi za rukom i ništa mu u izrazu nije nategnuto. I pored mestimičnih padova u stilu ovom knjigom Lalić je pokazao da je potpuno zreo umetnik. U stilskom pogledu ova knjiga je najviši Lalićev domet, isto toliko koliko po osnovnoj koncepciji, po kompoziciji, po žustrini, i svim stalim unutrašnjim kvalitetima ona to nije.

Čovek ne može da ne zažali što je Lalić ovom knjigom dao čef jednog raspoloženja. On je kao čovek daleko iznad ovoga svoga dela i to uliva poverenje da će Lalić u sledećim svojim knjigama dati ono što ima da kaže još o sebi, o svetu u sebi i oko sebe; o onome što je bilo, što jeste i što će biti.

Romanom Zlo proljeće Lalić je preuzeo na sebe veliku odgovornost, jer je u njemu dao jedno visoko umetničko dostignuće. Ali nije ispunio ono što se od njega očekivalo. Ne zbog toga što nije mogao, već zbog toga što nije odbacio sve sporedno koje mu je smetalo u poslu.

Suviše volim Lalićevu prozu i poštujem Lalićev talenat da bih bio u stanju da prečutim ono što mislim, kad mi se već dala prilika da to kažem.

VITOMIR VULETIĆ